

Csontos János: Határfolyam

Néhány évvel ezelőtt, egy Debrecenben megjelent, pályakezdő költőket felvonultató antológiában figyeltem fel Csontos János nevére. Azóta úgy tartom számon a húszas éveiben járó költőt, mint azok egyikét, akik megelégtették a neoavantgárd líra formátlanságát, s a szigorúan kötött, zárt formákban keresik az újszerű kifejezőmód esélyeit.

A hatvanas–hetvenes évek avantgardista kezdeményezői után, akik dacoltak a tilalmakkal és a modernizmus iránti türelmetlenséggel, a formabontás mintha kimerítette volna lehetőségeit. A nyolcvanas évek óta fellépő neoavantgárd költők jobbra nem a látásmód és az észjárás újszerűségével, nem formabontással, hanem a nyelvi szerkezetek szétrobbantásával igyekeztek újítani. A formákon már nem volt mit bontaniuk, mert a szabadvers – Nemes Nagy Ágnessel mondva – akkorra már „a líra világnyelve” lett. Maradt a nyelv: a mondat, a szó, a szintaxis. Jó, ha a szürrealizmus nyomába szegődők újszerű szóösszetételekkel, meglepő nyelvi konstrukciókkal bizonyították, hogy a formát nemcsak rombolni, hanem építeni, a nyelv adottságaival nemcsak visszaélni, hanem alkotó módon élni is lehet. Az avantgárdnak – mely irodalmi hagyománykincsünk elidegeníthetetlen része – bizonyára vannak még tartalékai a jövő számára, pusztán helyzet és tehetség kérdése, ki mit kezd velük.

Most azonban úgy tetszik, több frissesség, mi több, újszerűség rejlik a kötött formájú költeményben, mint a parttalanban. Valóságos újjászületését éljük a szonettnek, a balladának, a Balassi-versnek, a deákos, illetve az antik formáknak, a szapphikus, hexametrikus és más versidomnak. Most mintha az vonzaná a költőket, hogy kötött formában újszerűt mondani: szembesülés a hagyománnyal, önkéntelen viszonyítás a régi veretű poézis és az új időknek megfelelő észjárás között, bizalomkeltő műveltség alap.

Csontos János verseire érvényesnek tetszik e megállapítás. Kötetében rátalálok arra a tizennégy szonettből álló ciklusra, mely annak idején az antológia első számú erősségének tűnt föl szememben. Nem azért tetszett és tetszik, mert az egyetemista korú költő hibátlan szonetteket ír, illetve bravúrosan változtat a klasszikus szonettformán, ha úgy tartja kedve – például a hagyományos jambikus ritmus helyett hangsúlyosba játszó trochaikus lejtést ad a szonettnek. Ma már a pályakezdő költők nagy része jelest érdemel poétikából, nem úgy, mint tizenöt–húsz évvel ezelőtt, amikor kétféle kötetes lírikusok is szekundát érdemeltek volna e tantárgyból. Csontos szonettjeiben főleg azt méltányolom, hogy egységes ciklust alkotnak nyelvi humorukkal, az argónyelv könnyed alkalmazásával, s azzal, hogy egyszerre tud játékot űzni és költészeti filozófiai gondolatot kerekíteni önironikusan elégikus visszatekintéséből:

Profétáltunk, ahogyan az illik.

Lüktetően, sorsal érdesen.

Szavainkból sugárzott a színhit.

Zászlót hurcolásztunk véresen.

Azután meg mesterséget űztünk.

Csillogott a suvickolt szonett.

Hexametert kopjahegyre tűztünk.

Becserkészttünk kószá rímeket.

Nemsokára terhes hallgatás jött.

Tehetetlen, megszolgált csömör.

*Ferde szemmel néztünk csöbröt, vödöröt.
Tömör gnómát nyelt falánk töbör.*

*Ránk száradt más konyhák hagymaszósa.
És a versből megmaradt a próza.*

(Sanszonett)

Miközben – saját utószavával mondva – „visszalép a hagyományos kifejezőmódhoz”, átérzi és fanyar humorral fejezi ki a „csöbörből vödörbe” helyzetét, s azt a fonákságot, hogy a műves szonettcsiszolatás közben meztelen prózába ütközik: hiányzik a lírai hevület, a szent *mania*, az elragadtatás. Ha azonban a költő csakugyan nem érez magában hajlamot egyébre, mint fanyar okosságra, mellyel tudomásul veszi az élet prózai dolgait, s ezt hűvösen elegáns formaművészettel képes kifejezni, akkor ez lesz az „ihletése”, és nem is érdemes mást erőltetni. Ez csakugyan nem Nagy László kora – és nem is Pilinszkyé. Ők ugyanis, ha más-más módon is, mindketten ihletett és patetikus költők voltak, nagy formátumú érzelmeket megszólaltató, elragadtattottan éneklő lírikusok.

Mindamellet a játék is ihletés; a költészet említett nagymesterei közül Nagy Lászlótól ez egyáltalán nem is volt idegen. Csontos János lényeges gondolatokat érint – visszatérő motívumai a költői mesterség és az irodalom, a líra ellehetetlenülése s az irodalmi élet fonákságai köré csoportosulnak –, de legfőbb költői lételeme a játék. Kínosan szabályos – úgy is érteve: kínrímekkel tarkított – szonettjeinek ciklusa mellé odahelyezi a *Rendetlen szonetteket*, melyek főleg a költő politikai elégedetlenségét s rossz közérzetét fokozzák blaszfémikus indulatkitörésekig – igaz, illedelmesen kipontozva néhány betűt. (Agyon is csapja ezzel a vers korábbi sorát: „Vesszenek bizonyos Betűk”.)

Hogy csakugyan a formaművészet igényével lép fel a költő, arra talán elegendő bizonyosság, hogy az arányosan tagolt (5x5 versszakra osztott), hexameterekkel kezdődő könyvben még ilyen fejezetek találhatók: 9 villonos hangvételi, balladaformában írt vers; egy 10 versszakos rondóciklus; egy haikusorozat; egy akrosztichonnal megfejtelt tankafejezet (31 tankát vonultat fel, makámaszerűen folyamatossá téve az egyes versszakokat); az említett szonettciklusokon kívül van itt még egy prózaversciklus és egy *Trilógia* című fejezet, melyben egy hangsúlyos tizenkettesekből álló, rimes ciklust 10 disztichon és egy egysoros csattanó követ. A disztichonok a hangsúlyos tizenkettesek kezdőszavainak akrosztichonszerű egybeolvadásával tevődnek össze. Hat limericket is közöl – innét látom, hogy ő is résztvevője volt a Merlin-színház valamelyik dalnokversenyének.

Csontos János híve a számmisztikának, ami ezúttal fokozott formaigényességben nyilvánul meg. Értzi a kellő terjedelmet és arányosságot, tudja, mekkora mennyiség kell ahhoz, hogy egy minőség hatásosan hordozzon egy formát, egy költői elvet. Verseiben a hagyományos formákon belüli rendezettség, a belső kapcsolások titkos eresztékei és patentjei szinte a keleti faragóművészet igényességével hatnak. A maga elé kitűzött, meglehetősen munkaigényes feladatot rendszerint maradéktalanul teljesíti (csupán disztichonjaiban kifogásolhatom, hogy a pentameterek második felében is használ spondeusokat a daktilusok helyett), s megtalálja a módját annak, hogy a verstani előírások betartásán felül nyelvi, formai bravúrokat, szójátékokat helyezzen el. A szonettekben például belső rímeket is alkalmaz (mint tettek egykor a középkori olasz szonett mesterrei), szójátékokat művel a címekben, s mindent bevet, ami csak bevethető egy színvonalas dalnokversenyen.

Ez azonban nem az a boldog és önfelédjt játék, mint a régieké (gondoljunk csak Villon és Charles D'Orléans, az egykori Minnesängerek vagy Balassi és költőtársai „vetekedésére”). Van ebben a játékban valami mély clown-szomorúság, egyfajta keserű nosztalgia az önfelédjt ének után, ami valószínűleg egy másféle élet iránti vágyakozásból következik. A farmernadrágos-bördzseki argószavak, a diákos tréfák s a megjátszott hányavetiség, mely oly jótékonyan ellenpontozza a feszes és elegáns versformákat – mindez csak kiemeli az elégedetlenséget, mely szüntelenül árad a műves-mesteri műhelyből. Dühös ez a költő a hazai viszonyokra, a testvérárulásra, az értéktelenségre, az élősdiségre. Tanka-formájú ciklusában Batsányi híres sorát olvashatjuk össze a soseleji betűkből: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek”. Erre merőlegesen íródnak a mai magyarok európaiságát számonkérő gondolatok.

Prózaverseinek tanúsága szerint a mesterségbeli tudás támasztékai és a csillogtató virtuózkodás nélkül is megáll a lábán. Ezek azért úgy prózaversek, ahogy Szepesi Attila makámaszerű prózaversei: tagolásuk művészi erővel hozza a magyar nyelv ritmusát, mondataikban lendület van és indulat, s a végükön célba ér a gondolat.

Többes szám első személyben megszólaló versei arra utalnak, hogy egy nemzedék hangadójának tekinti magát. „Leszoktattak minket a szerelemről”, „megkergült körülöttünk a világ”, „tüntetően vagyunk és nem vagyunk”, „többesszámban leledzünk” – íme néhány jellegzetes intonálása. A kiemelkedően jó formaérzékű költő kritikusan látja nemzedékét s a világot, melyről mintha érezné, hogy nem újabb átrendezésre, hanem alapos javításra szorul. (*Kráter Műhely Egyesület*)

Alföldy Jenő

A szellem anarchistája

Mikor esztétika és etika, elmélet és gyakorlat, értelem és képzelet még nem vált ketté, és az alapvető kozmológiai kérdésekben is a szép rend arányai döntöttek, még tudták, hogy Isten mintájára az ember is hármas természetű, s lényének mindhárom alkotója egyformán fontos, nem helyezhető egyik sem a másaik kettő elé, sem fölé. Miként Istenben az Atya, Fiú, Szent Szellem hármasság van, úgy az emberben a test, lélek, szellem hármasság. Az európai szellemisség évszázadaiban ezt tökéletesen elfelejtették, és azóta is – következetesen vagy következetlenül – tévesztik. Csak igen kevesen látják az alapvető hármasság lényegi szerepét. Bár egyre többen szemlélik így (kordivatból vagy meggyőződésből) a világot, mégsem vált még az egység tudata kollektív szemléleti formává, sem normává, így kevésnek érezhető az ezzel és a hasonló kozmológiai elképzelésekkel való, mégoly gyakori, mindennapi szembesülés is. Az érzéki testiség, a lelki érzékenység és a szellemi erő egységéből aztán egy egész, önálló világ teremthető. Ebben, a lehetőségek szintjéről néha a megvalósulásba átszökő világban fogant, ennek a világnak a létezője *A tágra nyílt szem*, Földényi F. László legutóbbi esszéjében.

Hamvas Béla mutatott rá arra, hogy miért jött létre az esszé, ez a jellegzetesen európai irodalmi műfaj. Az ún. történeti Európa szellemi hagyományaitól teljesen eltérő igazságok korában, amikor megszületett a regény, „létrejött” az irracionális szám, a Föld kigömbölyödött, és a reneszánsz neoplatonikus világ kiismerhetetlenné és kaotikussá vált, a gondolkodók *kísérletekbe* bocsátkoztak a szellem addig földérintetlen területein. Bár a klasszikusnak nevezhető európai „gondolati” formák hasznavehetetlenségük és